

Környezettanulmány és kockázatértékelés

Faragó Aranka

aranka913@gmail.com

SZTE JGYPK Alkalmazott Pedagógiai Intézet

A tanulmányban a pártfogó felügyelet tevékenységének bemutatása egy konkrét esetvitezen keresztül történik meg, mely végigvezet a kapcsolatfelvételen és a kockázatértékelésen át az elrendelt intézkedéstípus kiválasztásáig. A tanulmány célja a pártfogó felügyelői szolgálat tevékenységének bemutatásán túl, hogy értékelje a szolgáltatás hatékonyságát, esetleges zavarait, valamint helyet adjon a szerző dilemmáinak, kérdéseinek.

Kulcsszavak: *pártfogó felügyelet, megelőző pártfogó felügyelet, környezettanulmány, kockázatértékelés*

*

Bevezetés

A Bács-Kiskun Megyei Kormányhivatal Gyámügyi és Igazságügyi Főosztályának Igazságügyi Osztályán nagyon sokrétű feladatot végeznek: áldozatsegítés és jogi segítségnyújtás, családi csődvédelem, büntető- és szabálysértési ügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység (mediáció), közérdekű munka ellenőrzése, pártfogó felügyelet. A pártfogó felügyelet célja, hogy az ügyészség intézkedés vagy büntetés próbaideje/tartama alatt, az elkövető ellenőrzésével és támogatásával csökkentse a bűnismétlés veszélyét. Fontos, hogy a pártfogó felügyelő egyensúllyal tudja alkalmazni az ellenőrző, azaz kontroll, és a segítő, azaz a támogató funkciókat. A pártfogó felügyelő feladatai közé tartozik többek között a környezettanulmány és a kockázatértékelés elkészítése, mely alapján elrendelhető a megelőző pártfogó felügyelet vagy a pártfogó felügyelet.¹ Az esettanulmány során szeretném bemutatni egy konkrét esetben a kapcsolatteremtés körülményeit, az esettel kapcsolatos gyermekvédelmi előzményeket és intézményi kapcsolatokat, az eset kapcsán elkészült környezettanulmányt és a kockázatértékelést. Fontosnak tartom, hogy rávilágítsak az eset kapcsán a szolgáltatás hatékonyságára és esetleges zavaraira, valamint feltárjam az esettel kapcsolatban bennem felmerülő kérdéseket és dilemmákat.

¹ 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet a Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről.
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300008.kim> (2020. november 23.)

1. Kapcsolatfelvétel / A kapcsolatteremtés körülményei

A Kiskunhalasi Rendőrkapitányság kereste meg a Bács-Kiskun Megyei Kormányhivatal Gyámügyi és Igazságügyi Főosztályát azzal a kéréssel, hogy az Igazságügyi osztály pártfogó felügyelője készítsen környezettanulmányt és kockázatértékelést fiatalkorú Rita (terhelt) büntetőügye miatt. A pártfogó felügyelőnek erre 30 nap állt rendelkezésére. Rita 17 éves lány, aki nevelőszülőnél él. A gyanú szerint garázdaságot követett el, és mivel még kiskorú, mindenképpen szükséges a környezettanulmány elkészítése. A pártfogó felügyelői szolgálat a környezettanulmány elkészítésekor találkozott először Ritával.

2. Családdal kapcsolatos előzmények (gyermekvédelmi, intézményi kapcsolatok)

A gyermekvédelmi gyám tájékoztatása alapján² a terheltet 7 évesen emelték ki vérszerinti családjából, és került nevelőszülőkhöz súlyos elhanyagolás miatt. Édesapja egy mezőgazdasági vállalkozónál kap szállást és ellátást munkája fejében. Édesanyjáról nem sok információ van, már új élettársi kapcsolatban él, kéthavonta keresi lányát telefonon. Időszakos kapcsolattartást a gyámhivatal nem engedélyezett. A gyám elmondása szerint Rita tisztelettudó, kedves lány. Rita jelenleg a harmadik nevelőszülőnél él. Az első nevelőszülőt utólag alkalmatlannak találták. A második nevelőszülőnél nagyon sokat segített a nevelőszülőnek, szívesen vett részt a kisebb gyermekek ellátásában (fürdetés, sétáltatás, dajkálás, etetés stb.), amely már a gyám szerint túl sok feladat volt a terhelt számára, bár a terhelt ezt sosem hangoztatta. A gyám szerint Rita parentifikálódott, vagyis torz, szülői szerepet vett fel. A „parentifikált gyermek” kifejezés azokra a gyermekekre utal, akikre valamilyen szülői felelősség hárul. Ez sokszor olyan feladatokkal jár, melyek természetüket vagy mennyiségüket tekintve nem a gyermek életkorának megfelelőek. Ebből adódóan, amíg a gyermekek igyekeznek megfelelni a képességeiket meghaladó gondozási feladatoknak, korlátozódnak a fejlődésükhöz elengedhetetlen lehetőségekben és tapasztalatokban (Babity, 2013). Ennek következtében Rita a saját tanulmányait a családnak való segítség mögé helyezte, és két tantárgyból is bukásra állt. Ebben az időszakban fordultak elő krízishelyzetek a terhelt életében, két alkalommal is megszökött a nevelőszülőtől, és a rendőrség vitte haza. Ezen kívül meghatározó volt a nevelőszülő lányának viszonyulása a terhelthez, akinek meggondolatlan viselkedése és a fent leírtak miatt a Szent Ágota Gyermekvédelmi Szolgáltató szakmai vezetője, a nevelőszülői tanácsadó és a gyermekvédelmi gyám javaslata alapján Rita új

2 A gyermekvédelmi gyám tájékoztató levele a terheltől (Bács-Kiskun Megyei Gyermekvédelmi Központ és Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat)

nevelőszülőhöz került két és fél éve. Jelenleg is itt él, nevelőszülője egyben vérszerinti nagynénje is, aki 1985 óta nevelőszülő. Jelenlegi nevelőszülőnél utógondozás alatt áll két fiatal férfi is, akikkel eleinte voltak nézeteltéréseik.

A terheltnek nem ez az első ügye a hatóságokkal. Nem sokkal jelenlegi ügye előtt a Kiskunfélegyházi Rendőrkapitányság is megkereste az Igazságügyi Osztály pártfogó felügyelőjét annak érdekében, hogy készítsen környezettanulmányt ugyancsak garázdaság büntettének gyanúja miatt. Ebben az esetben azt történt, hogy Rita arról tájékozódott, hogy barátnőjétől elloptak egy nagyobb összeget, ezért az illetőnek „levágott egy pofont, majd később gyomorszájon rugdosta”. A két megkeresésre egy környezettanulmány elkészítésével reagált a pártfogó felügyelő, mivel lehetőség van arra, hogy ha 3 hónapnál nem régebbi környezettanulmány van az illetőről, akkor nem kötelező újat készíteni, amennyiben az első környezettanulmány elkészítése óta nem történt jelentős változás a terhelt életében, környezetében.

3. Környezettanulmány elkészítése Rita esetében

3.1 Elkészítés körülményei, információk az előzményekről

A környezettanulmány elkészítésére a terhelt nevelőszülőjénél került sor, melynek során a pártfogó felügyelő meghallgatta a nevelőszülőt és a terheltet is. A nevelőszülő elmondta, hogy Rita már megjárta néhány nevelőszülőt. A lány magatartásával nincs különösebb probléma, ugyanakkor távolságtartónak jellemezte őt, aki többnyire a barátnőinek nyílik meg, de ha olyan kedve van, akkor a nevelőszülőnek is. A nevelőszülő csak részben tud hatni a lányra. Rita úgy jellemezte magát, hogy „idegbeteg”. Itt került szóba az is, hogy miért szükséges a környezettanulmány elkészítése: elmondta, hogy a sértett néhány hónapig a barátnője volt, titokban lefényképezte őt meztelenül, majd ezeket a képeket elküldte az ismerőseinek. Amikor ezt Rita megtudta, bántalmazta a sértettet. Mivel a terhelt gyermekvédelmi szakellátásban van, így egyértelmű, hogy fel kellett venni a kapcsolatot a tartózkodási helye szerint illetékes család- és gyermekjóléti központtal annak érdekében, hogy minél részletesebb információkat kapjunk a terheltről, és a hozzá kapcsolódó gyermekvédelmi előzményekről, valamint a pedagógiai vélemény beszerzésére³ is sor került.

Korábbi bűncselekmények, szabálysértések, fegyelmi problémák tekintetében a fent említett garázdaság gyanúját lehet megjelölni. A fiatalkorú ellen bűncselekmény vagy szabálysértés gyanúja miatt indult eljárás, és még folyamatban is van az ügye. Ezen kívül az iskolában az elmúlt 1 évben fegyelmi eljárás indult ellene, melyben megállapították a terhelt felelősségét.

3 Pedagógiai vélemény

3.2 Lakókörnyezet, családi körülmények

A környezettanulmány ezen részében szükséges megnézni, hogy szegregált településrészen van-e az ingatlan, mennyire bizonytalan a terhelt lakhatása ott, illetve mennyire megfelelőek a lakhatási körülmények. Ezen kívül fontos tájékozódni arról, hogy a terhelt vagy annak háztartásában bárki fogyaszt-e kábítószer, ennek vannak-e egyértelmű jelei, meg szokott-e szólni a terhelt, esetleg hajléktalan életmódot folytat-e? Ezekben túl jelentős kérdés az is, hogy a lakóközösségre jellemző-e, hogy deprivált, szociális segélyektől függő háztartás.

A nevelő család háza a város központi részén fekszik, kertvárosias részen. A 90 m²-es ingatlan összkomfortos, 4 hálószobás benne. Ritának saját szobája van. A lakás jól karbantartott, szép és tiszta. Mivel egy nevelőszülői háztartásról van szó, amely viszonylag szigorúan van ellenőrizve, szinte természetes, hogy a lakáskörülmények és az anyagi helyzet is megfelelő arra, hogy Rita (és másik két utógondozott) testi – lelki – pszichés fejlődését elősegítse. Mivel semmilyen negatív állítás nem nyert bizonyosságot, így megállapítható, hogy a lakókörnyezet és a lakhatási körülmények alacsony fokban állnak összefüggésben a gyanú szerinti bűncselekmény elkövetésével.

A környezettanulmány következő része a családi kapcsolatokra kérdez rá. Esetünkben a nevelőcsaládot kell figyelembe venni, illetve azokat, akik egy háztartásban élnek a terhelttel. Mint már említettem, 3 nevelt gyermek él a nevelőszülővel egy háztartásban. A lány 15 éves kora óta él nevelőszülő nagynénjénél. Itt rá kell kérdezni az összes itt élő személy vagyoni helyzetére, jövedelmére, iskolai végzettségére, munkahelyére, egészségi állapotára, és arra, hogy volt-e büntetve. További fontos kérdések, hogy van-e valamilyen alkohol- vagy drogprobléma a háztartásban, a „családtagok” között. A terheltre vonatkozó kérdések közül fontos választ kapni arra vonatkozóan is, hogy tanúja volt-e más családtag elleni erőszaknak a családon belül, illetve bántalmazás vagy elhanyagolás áldozata volt-e. Ezeknél a kérdéseknél minden olyan személyt figyelembe kell venni, akivel élt a terhelt, tehát a vér szerinti családot és az előző nevelőszülőket is. A családi körülményekre vonatkozó utolsó kérdéskör arra terjed ki, hogy vannak-e következetlen gondozásra utaló jelek, illetve a terhelt életében jelentős személyek mutatnak-e érdeklődést a terhelt sorsa iránt. Mivel Rita bántalmazás vagy elhanyagolás áldozata volt, illetve vannak következetlen gondozásra utaló jelek, és a fiatal számára fontos emberek nem mutatnak/mutattak érdeklődést az ő sorsa iránt, így azt lehet megállapítani, hogy a családi körülmények jellemzői közepes fokban állnak összefüggésben a gyanú szerinti bűncselekmény elkövetésével.

3.3 Oktatásban, képzésben való részvétel, munkavégzés

Ebben a részben a terhelt tanulmányaira, képzettségeire és munkavégzésére kérdezzük rá, valamint arra, hogy milyen kapcsolatai vannak az iskolában/munkahelyen. A terhelt

8 osztályt végzett, majd cukrásznak kezdett tanulni, később pedig szociális gondozó-ápoló szakra ment át, de azt is félbeszakította. Fontosnak tartom megemlíteni, hogy a cukrász szakot azért hagyta abba, mert az iskolában egy fegyelmi tárgyaláson arra kötelezték, hogy menjen át másik szakra. Tervei szerint óvodai dajka-képzést szeretne elvégezni. Végül évet kellett ismételnie, mert nagyon rossz volt a tanulmányi eredménye és sok volt az igazolatlan hiányzása is. Rita tanuláshoz, munkához való hozzáállása negatív, illetve az igazolatlan órák száma miatt hatósági intézkedést alkalmaztak a szülők ellen. Ezek alapján a gyermekkorú/fiatalkorú oktatásban, képzésben való részvételére, munkavégzésére vonatkozó jellemzők közepes fokban állnak összefüggésben a gyanú szerinti bűncselekmény elkövetésével.

3.4 Baráti és kisközösségi kapcsolatok, szabadidő-eltöltési szokások

Ebben a szakaszban törekedni kell arra, hogy minél több információt szerezzünk arról, hogy kivel barátkozik a terhelt, akár név szerint is felírhatjuk, illetve mit csinál szabadidejében. Rita helyi lakosú barátnőjéhez szokott átjárni, aki közel lakik hozzá. Elmennek a városba sétálni, fagyizni. Előfordul, hogy nem ér haza a megbeszélte időre. Otthon általában telefonozik, Tik-tokozik, táncol, énekel. A házimunkában nehezen vesz részt. Mivel Ritának nincsenek kriminális előéletű barátai, és vannak kortárs kapcsolatai is, így azt lehet megállapítani, hogy baráti és kisközösségi kapcsolatainak, szabadidő-eltöltési szokásainak jellemzői alacsony fokban állnak összefüggésben a gyanú szerinti bűncselekmény elkövetésével.

3.5 Káros szenvedélyek, fizikai, mentális egészségi állapot

Ebben a részben leírhatjuk, hogy milyen káros szenvedélyei vannak a terheltnek, illetve választ kaphatunk arra, hogy mennyire találja vonzónak az alkohol-, vagy drogfogyasztást, és alkoholos befolyásoltság alatt, vagy alkoholhoz jutás érdekében követte-e el a szabálysértést/bűncselekményt. Rita dohányzik, naponta fél-egy doboz cigarettát szív el, de ezen kívül más függősége, káros szenvedélye nincs, és mivel nem találja vonzónak az alkohol- és drogfogyasztást, elmondható, hogy szenvedélybetegsége alacsony fokban áll összefüggésben a gyanú szerinti bűncselekmény elkövetésével.

Ami a fizikai, mentális egészségi állapotot illeti, itt minden betegséget fel lehet sorolni, ami a terheltet érinti, de le lehet írni a terhelt fizikai állapotát is. Ezen kívül választ kell arra kapnunk, hogy a terhelt érzelmi, pszichológiai problémákkal érintett-e, például fóbiák, evési, alvási zavarok, öngyilkossági gondolatok. Esetünkben ezek közül jelen van valamelyik, illetve Rita úgy jellemezte magát, hogy „idegbeteg vagyok”, de jár pszichológushoz, ezért fizikai/mentális egészségi állapotának jellemzői közepes fokban állnak összefüggésben a gyanú szerinti bűncselekmény elkövetésével.

3.6 Gondolkodás és viselkedési minták

Ebben a részben leírhatjuk, hogy a terhelt mennyire impulzív, mennyire keresi az izgalmakat, mennyire befolyásolható, hogyan tudja kezelni az indulatait, milyenek a kommunikációs és szociális készségei, mennyire diszkriminatív, illetve valamely szituáció áldozatának tartja-e magát. Rita alapvetően tisztelttudo, kedves és nagyon kötődik a felnőttekhez, mélyen érinti azok minden reakciója. Ugyanakkor áldozatnak érzi magát, ami elég okot ad arra, hogy gondolkodási és viselkedési mintáinak jellemzői közepes fokban álljanak összefüggésben a gyanú szerinti bűncselekmény elkövetésével.

3.7 Viszonyulás a bűncselekményhez, változás iránti motiváció

Fontos megtudni, hogy volt-e már pártfogó felügyelet alatt a terhelt, milyen korábbi szabálysértései voltak. Rita elismerte, amit tett, és azt mondta, hogy tanult az esetből. Ugyanakkor azt lehetett észrevenni, hogy a tettének káros következményeit alábecsüli, elbagatellizálja. Fontos megállapítani, hogy a terhelt hozzáállása alapján elkerülhetetlen-e a bűnismétlés. Rita alábecsüli tetteinek következményeit, ezért a bűncselekményhez való viszonyulása közepes fokban áll összefüggésben a gyanú szerinti bűncselekmény elkövetésével, de meg tudott nevezni olyan tényezőket, amelyek a jövőben szabálysértés vagy bűncselekmény elkerülésére ösztönöznék.

3.8 Veszélyeztetettség értékelése

A gyermekkorú/fiatalkorú bűnmegelőzési szempontú veszélyeztetettségének fokát úgy tudjuk meghatározni, ha összesítjük a különböző témákban kapott alacsony/közepes/magas értékeléseket. Esetünkben Rita bűnmegelőzési szempontú veszélyeztetettségének foka közepes. Ezután meg kell indokolnunk a kockázati besorolást. Ehhez összesítjük azokat a fontos információkat, amelyekhez a környezettanulmány elkészítése során hozzájutottunk, figyelembe véve a gyermekvédelmi előzményeket, és (ha van) a pedagógiai jellemzést is.

Rita 17 éves fiatal lány nevelőszülőknél lakik, ahol két másik utógondozott (23 és 25 éves) fiatalember is él. A lány 7 éves volt, amikor kiemelték a vér szerinti családjából, súlyos elhanyagolás miatt. Úgy tűnik a szülők ugyanolyan elhanyagoló életet élnek most is, hiszen az apa tanyákon kallódik, alkalmi munkásként, az anya pedig 2 havonta hívja fel gyermekét egyszer. Rita jelenleg a harmadik nevelőszülőnél van, már két és fél éve. Korábbi nevelőszülőknél olyan hatások érték, melyekben sérült (parentifikáció). Jelenlegi nevelőszülője egyben nagynénje is. Itt viszonylag jól megtalálta a helyét, nagyobb gondok nincsenek vele, azonban már nem tud megfelelően kötődni a nevelőszülőhöz.

Ez következhet az előző nevelőszülőknél elszenvedett sérülésekből. Az általános iskola 8 osztályát elvégezte, majd tanulmányi gondjai voltak, és kimaradt az iskolából. A munkaügyi központ által támogatott tanfolyamra fog járni, és várja az önálló, felnőtt életet. Összességében a terhelt gyermekkorát jellemző alapvető bizonytalanság és a sok változás őt is kiszámíthatatlanná és bizonytalanná tette. Ez, és a ki nem elégített kötődési, intimitási szükséglete olyan baráti kapcsolatok, illetve párkapcsolatok felé taszíthatja, amelyek még kiszolgáltatottabbá és frusztráltabbá tehetik. Ezek a szükségletei nem elégteltek ki, továbbá ennek egészséges mintázatát nem is tapasztalhatta meg illetve sajátíthatta el. Érzelmileg bizonytalan, magát idegbetegnek tartja, de jár pszichológushoz. A garázdaság cselekmény elkövetését beismerte, és úgy tűnik megbánta.

Miután megírtuk az értékelést választ kell adnunk arra, hogy a megelőző pártfogás elrendelése javasolt-e. Az általam bemutatott esetben a megelőző pártfogás elrendelése kizárt. Ennek az az oka, hogy szakellátásban élő gyermekeknél/fiataloknál nem lehet elrendelni megelőző pártfogást. Továbbá a megelőző pártfogás feltétele az, hogy a gyermek védelembe vételét is elrendeljék, ami esetünkben ugyancsak lehetetlen.

A környezettanulmány és kockázatértékelés utolsó pontjában egyéb javaslatokat tehetünk. Esetünkben a javaslat az volt, hogy Rita vállaljon bejelentett munkát, ha nem talál, akkor rendszeresen tartson kapcsolatot a munkaügyi központtal és keressen igazoltan munkát.

4. Környezettanulmány elkészítésétől a pártfogó felügyelet megkezdéséig

Miután a pártfogó felügyelő elkészítette a környezettanulmányt, megküldi azt a kérő szervnek. Esetünkben a környezettanulmányt elrendelő szerv a Kiskunhalasi Rendőr-főkapitányság volt. Itt érdemes lehet megjegyezni, hogy azért nem a gyámhivataltól jött a megkeresés a környezettanulmány elkészítésére, mert a bűncselekmény gyanúsítottja szakellátásban él. Ha Rita saját családjában élne, valószínűleg gyermekvédelmi jelzés keretein belül lett volna szükség a környezettanulmány elkészítésére, és a megelőző pártfogás elrendelésére, de a szakellátásban élő gyermeknél kizárt megelőző pártfogás elrendelése.

Miután a rendőrség megkapta a környezettanulmányt, és beszerezte az összes szükséges dokumentumot, megtörténik a vádemelés az ügyészségen, amely zárulhat úgy, hogy a vádat nem lehet bizonyítani, vagy a vád bebizonyosodik. Ha a vád bizonyítást nyer, de a vádlott nem ismeri el a vád szerinti tettet, akkor az ügy átkerül a bíróságra. Esetünkben Rita elismerte tettet, így az ügye az ügyészségen maradt. Az ügyész kettő év próbára bocsátást szabott ki, és emellett elrendelte Rita pártfogó felügyeletét. A próbára bocsátás egy évtől két évig terjedhet, a pártfogó felügyeletet pedig a próbára bocsátás teljes idejére kell elrendelni, tehát az is két évig fog tartani. A 2012. évi a büntető törvénykönyvről szóló C. törvény 63.§(1) bekezdés alapján a pártfogó felügyeletet

fiatalkorúakra tekintettel a következő szankciók esetében kötelező elrendelni: próbára bocsátás, jóvátételi munka, feltételes ügyészi felfüggesztés, szabadságvesztés felfüggesztésének próbaideje, feltételes szabadság tartama, illetve javítóintézetből történő ideiglenes elbocsátás esetén (Molnár, 2019). Miután az ügyész kiszabta a büntetést, megküldi a területileg illetékes pártfogó felügyelői szolgálat részére a pártfogó felügyelet elrendeléséről szóló határozatot. A pártfogó felügyelő kijelöléséről a terhelt is tájékoztatást kap. A terhelt egy előre megbeszélte időpontban megjelenik a pártfogó felügyelői szolgálat pártfogó felügyelőjénél, hogy elkészítésék a jegyzőkönyvet, és megbeszéljék az alapvető szabályokat a továbbiakra nézve. Mivel Rita még nem nagykorú, ezért a gyermekvédelmi gyámmal kellett volna megjelennie, de mivel ő jelezte, hogy beteg, így a nevelőszülő kísérte el.

A jegyzőkönyvet⁴ a pártfogó felügyelet megkezdésekor kell elkészíteni. Ez tartalmazza a jelenlevők adatait (pártfogó neve, terhelt neve, anyja neve, születési helye és ideje, lakcíme, elérhetősége, személyi igazolvány száma). Esetünkben jelen volt a nevelőszülő is, ezért az ő adatait is feltüntettük. Illetve itt fel lehet tüntetni, ha valaki nem tudott megjeleni (pl. gyermekvédelmi gyám). A jegyzőkönyv következő része tartalmazza a jegyzőkönyvi meghallgatás okát: elrendelő bíróság nevét, a határozat és a jogerőre emelkedés keltét, magát a kiszabott büntetést, és azt, hogy a büntetés várhatóan meddig fog tartani. Ritát a járásbíróság 2 év időtartamra próbára bocsátotta, mely várhatóan 2022. november 2. napjáig tart.

A pártfogó felügyelet célja az, hogy végrehajtása során a pártfogó felügyelő a pártfogolt ellenőrzésével és irányításával elősegítse annak megakadályozását, hogy a pártfogolt ismételten bűncselekményt kövessen el, továbbá segítséget nyújtson a társadalmi beilleszkedéséhez, az ehhez szükséges szociális készségek kialakításához és feltételek megteremtéséhez, közreműködjön a sértettek érdekeinek érvényesülésében.

Ezután a pártfogó felügyelő tájékoztatja a pártfogoltat a kötelezettségiről. Ebben a részben található az általános magatartási szabályok, melyeket a pártfogoltnak be kell tartania. Pl. jogszabályban és a határozatban előírt magatartási szabályok betartása, a pártfogó felügyelővel történő rendszeres kapcsolattartás, a pártfogó felügyelő részére az ellenőrzéshez szükséges felvilágosítás megadása. Ezen kívül a bíróság a határozatban előírhat külön magatartási szabályokat. A külön magatartási szabályokat a pártfogolt személyiségéhez, az általa elkövetett bűncselekményhez igazítva kell meghatározni, amelyek elősegítik azt, hogy a gondozás individualizált formában valósuljon meg. Például, ha gyermek tartásdíjának nemfizetése miatt indult eljárás valaki ellen, akkor a bírósági határozatban, külön magatartási szabályként kötelezi annak rendszeres fizetésére, amelyet bizonyítania kell a pártfogó felügyelőnek. Másik gyakori példa, amellyel találkoztam gyakorlatom során, amikor külön magatartási szabályként a pártfogoltnak járnia kell elterelésre, amiből arra lehet következtetni, hogy a fiatal valamilyen kábítószerezéssel kapcsolatos bűncselekményt követett el. Természetesen az általános magatartási

4 Jegyzőkönyv a pártfogó felügyelet megkezdéséről

szabályok azokra is vonatkoznak, akiknél megállapított a bíróság külön magatartási szabályokat (Molnár, 2019). Rita esetében csak az általános magatartási szabályokat kell betartani. A kapcsolattartás gyakoriságát havi egy alkalomban állapította meg a pártfogó felügyelő, amelyet a pártfogolt teljesíthet a havonta esedékes kihelyezett ügyfélfogadáson, a pártfogolt lakóhelyén. Amennyiben ott nem jelenik meg, a pártfogó felügyelői szolgálat irodájában pótolhatja a találkozást. A pártfogó felügyelő tájékoztatja a pártfogoltat arról, hogy amennyiben az általános vagy külön magatartási szabályokat súlyosan megszegi (pl. nem fizeti a gyerektartást, nem jár elterelésre, nem jelentkezik havonta), akkor a pártfogó felügyelő jelzéssel élhet bíróság felé, és kezdeményezheti az eredeti büntetés végrehajtását (pl. szabadságvesztés letöltése).

A jegyzőkönyvben ugyanakkor megjelennek a pártfogó felügyelő feladatai is: annak ellenőrzése és rendszeres figyelemmel kísérése, hogy a pártfogolt megtartja-e a külön magatartási szabályokat, eleget tesz-e az előírt kötelezettségének, továbbá, hogy milyen viselkedést tanúsít a munkahelyén, az oktatási intézményben, illetve a lakóhelyén. Segítség nyújtása a pártfogolt számára a társadalomba való beilleszkedéshez, a bűnisméltés elkerüléséhez. A pártfogolt rendszeres beszámoltatása életkörülményeiről és életviteléről. Erről a pártfogó felügyelő feljegyzéseket készít, amikor a pártfogolt megjelenik az ügyfélfogadáson. A pártfogolt életvezetési tanácsot kérhet, valamint segítséget kérhet családi kapcsolatainak helyreállításához, továbbá kérheti csoportos foglalkozáson való részvételét is.

A jegyzőkönyv utolsó részében olyan információkat kérünk a pártfogoltról, mint lakhatási körülmények, iskolai végzettség, munkahely, káros szenvedélyek, időtöltés, hobbi, folyamatban levő büntetőeljárások, tervek. Rita esetében ezek a következők: nevelőszülőjével él, nem tanul és nem dolgozik, általános iskola 8 osztályát végezte el. Káros szenvedélye a dohányzás, napi 1 doboz cigarettát szív el. Szabadidejében takarít, szükség szerint segít. Elmegy a barátnőjéhez, telefonozik, internetezik. Hobbija nincs, és folyamatban levő büntetőeljárása sem. Terve, hogy egy 4 hónapos óvodai dajka képzést elvégez, ha vége lesz a vírusos időszaknak.

Miután a pártfogolt (és törvényes képviselője) elolvasta a jegyzőkönyvet, aláírják és mindenki kap egy példányt belőle. Innentől kezdve a pártfogolt havi kapcsolattartásra kötelezett a pártfogó felügyelővel.

5. Szolgáltatás hatékonysága, esetleges zavarai

A környezettanulmány elkészítése nagyon sok új információval szolgálhat a hatóságok számára (gyermekvédelem, rendőrség, pártfogó felügyelő stb.). Fel tudjuk térképezni a terhelt szinte egész életét, rá tudunk világítani olyan tényezőkre, amelyek elősegíthetik, esetleg megakadályozzák a bűnelkövetés megismétlését. Véleményem szerint azért lehet hatékony a környezettanulmány elkészítése, mert kellően feltérképezi és körüljárja az esetet, és próbálja azokat a körülményeket felmérni, amelyek az elkövetéshez

vezethettek. A környezettanulmány elkészítése során sokszor megkérdezik, hogy „mire lehet számítani?”, vagyis milyen büntetést kaphat a terhelt. Természetesen ezt nem a pártfogó felügyelő dönti el, hiszen neki is csak kiadták a környezettanulmány elkészítésének feladatát, de ha ismeri a gyanú szerinti bűncselekményt és a további körülményeket, nagyjából meg tudja mondani, hogy milyen büntetésre lehet számítani. Ez meglátásom szerint kicsit megnyugtatója a terheltet (és családját), továbbá egyfajta felkészülési időt biztosít nekik az „ítélet” elfogadására. Ami az esetleges zavarokat illeti, a környezettanulmány egy adott pillanatban látott, hallott állapotot mutat be, amely bármikor változhat bármilyen irányban. Egy másik problémás pont lehet, hogy a kockázatértékelés érzéketlen a kulturális különbségekre, ami pedig torzíthatja az eredményeket és diszkriminatívan hathat a nemzetiségekre, mélyszegénységben élőkre (*Kerezsi, Kovács, Párkányi és Szabó, 2015*).

A konkrét eset kapcsán nem tudok elvonatkoztatni attól, hogy a környezettanulmány elkészítése után pártfogó felügyelet lett elrendelve, így azt gondolom, ezt is szolgáltatásként kell kezelni. A pártfogó felügyelet célja, hogy az intézkedés vagy büntetés próbaideje/tartama alatt, az elkövető ellenőrzésével és támogatásával csökkentse a bűnismétlés veszélyét. Fontosnak tartom újra megemlíteni, hogy a pártfogó felügyelőnek egyensúllyal kell tudni alkalmazni a kontroll és a támogató funkciókat. Ha a pártfogolt nem tartja be a pártfogó felügyelői tervben meghatározott magatartási szabályokat, a pártfogó felügyelő jelentése alapján az előzőleg kiszabott büntetés végrehajtásra kerülhet. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy bár Ritának ez az első pártfogó felügyelete, de a tereptanárom pártfogoltjai között sok olyan személy van, akinek már legalább másodjára rendeltek el pártfogó felügyeletet, ami felvetheti azt a kérdést, hogy mennyire lehet hatékony a pártfogó felügyelői szolgálat munkája, mint szolgáltatás. Természetesen nem az állítom, hogy semmi haszna nincs, hiszen nagyon sok olyan személy van, akinek elegendő a pártfogó felügyelet ahhoz, hogy (pl. a próbaidő alatt) távol tartsa magát a bűnelkövetéstől, hiszen a pártfogó felügyelőnek van egyfajta kontroll funkciója is. Mire lejár a pártfogolt próbaideje, és ezzel együtt pártfogó felügyelete is, addigra jó eséllyel talál megfelelő munkát, amelyből meg tud élni, esetleg rendeződnek a családi kapcsolatok, ezek pedig nagy visszatartó erők lehetnek a bűnismétlésben. Ebben a pártfogó felügyelő folyamatosan tudja segíteni és motiválni a pártfogoltat.

A pártfogó felügyelők munkáját nagyon megnehezítheti az, hogy sok esetben a pártfogoltak nem látják át a saját helyzetüket. Ebből kifolyólag nagyon nehezen, vagy egyáltalán nem fogadnak el segítséget. Sok pártfogoltnál tapasztaltam azt, hogy nagyon motiválatlanok mind a tanulásban, mind pedig a munkában. A pártfogók sokszor nagyon leterheltek, ami adódhat az egy pártfogóra jutó pártfogoltak magas számából, illetve abból, hogy meglehetősen sok dokumentációval jár egy-egy folyamat. A leterheltség miatt szélsőséges esetben a rendszeres kapcsolattartás is nehézségekbe ütközhet, ami pedig akadályozhatja a pártfogó felügyelet céljának elérését is.

6. Személyes nehézségek, dilemmák

Az első és talán az egyik legfontosabb dilemma, ami bennem felmerült az esettel kapcsolatban az, hogy hogyan lehetséges az, hogy egy gyermek olyan nevelőszülőhöz kerül, aki alkalmatlan arra, hogy gyermeket neveljen. Nyilvánvalóan sok olyan (vér szerinti) család van, ahol a hiányosságok, rosszabb esetben a családon belüli erőszak rejtve marad, hiszen viszonylag nagy látencia jellemző, de esetünkben egy olyan környezetről beszélünk, ahol a gyermek és a nevelőszülő is folyamatos kapcsolatban áll a gyermekvédelmi rendszerrel. Minden bizonnyal Rita vér szerinti családjából való kiemelése mély nyomokat hagyott benne még akkor is, ha az intézkedés hatására több figyelmet, szeretetet stb. kapott, hiszen a vér szerinti szülőkkel való élés egyfajta állandóságot biztosított neki. Az egy másik kérdés lehet, hogy ez az állandóság jó vagy rossz volt-e, de Rita ehhez volt hozzászokva, így a kiemelés valószínűleg krízishelyzetet okozhatott az életében, mellyel kénytelen volt megbirkózni, és ki kellett alakítania magának újfajta megküzdési módokat. Majd a családjából való kiemelés után egy, a gondozására alkalmatlan emberre bízta, amelynek újabb kiemelés lett a következménye. A gyermek ebben az esetben tovább sérült, még bizalmatlanabb lett a már egyébként is távolságtartó Rita. Ezután nevelésbe vette a második nevelőszülő, ahol alapvetően lehet, hogy jól érezte magát a gyermek abban a szerepben, hogy sokat segített a kisebb gyermekek ellátásában, de a nevelőszülőnek lett volna a kötelessége az, hogy biztosítsa a gyermek testi-, lelki-, pszichés fejlődését. Azzal pedig, hogy Rita parentifikálódott, ez egyértelműen nem valósult meg. Egy 15 éves lánynak nem szabadna szülői szerepeket ellátnia, főként nem a (nevelő) szülő helyett. A torz, szülői szerep felvétele miatt – ami véleményem szerint a nevelőszülő hibája – Ritát újra kiemelték a nevelőszülői családból, amely további sérüléseket okozott neki, és mivel ő jól érezte magát parentifikálódott gyermekként, valószínűleg nem is érthette, hogy miért kellett más nevelőszülőhöz helyezni őt, ami még bizalmatlanabbá tette őt.

Több szakirodalomban is olvashatunk arról, hogy azért jobb, ha nevelőszülőhöz kerül egy gyermek, mert akkor nem éri rendszerabúzus. Rendszerabúzusról akkor beszélhetünk, ha a gyermek védelmét szolgáló tevékenység vagy rendszer (pl. nevelőszülő vagy gyermekotthon) nem működik, vagy diszfunkcionálisan működik, és ezzel hozzájárul a bántalmazás, elhanyagolás megelőzésének elmulasztásához, késedelmes elhárításához, vagy be nem avatkozással a folyamatos károsodáshoz. A diszfunkcionálisan működő gyermekvédelmi rendszer hozzájárul a rendszerabúzus létrejöttéhez. Példa lehet a rendszerabúzusra vagyis a másodlagos viktimizációra a gyermek indokolatlan elválasztása a szülőtől (Takács, 2019). Bár a vér szerinti szülőtől csak egyszer lett elválasztva Rita, de valószínűnek tartom, hogy valamennyire kötődhetett az első két nevelőszülőhöz is. Ezek mindenképpen újabb traumát okozhattak neki, és tovább növelték a bizonytalanságát, arról nem is beszélve, hogy az állandóság nagyon fontos tényező minden gyermek számára. Véleményem szerint az, hogy Rita ennyiszor lett

„elszakítva” a számára valószínűsíthetően fontos emberektől, ennyiszor került bizonytalan helyzetbe, ez kimerítheti a rendszerabúzus fogalmát, annak ellenére, hogy nem intézményi elhelyezésről van szó.

A másik, számomra aggasztó észrevételt a jegyzőkönyv aláírásakor tettem, amikor Rita és a jelenlegi nevelőszülő bejöttek az irodába. A nevelőszülő nem tudta, hogy mit csinál a gyermek egész nap, pedig mindketten otthon tartózkodnak. Számomra ez értelmetlen volt. Megkérdeztük Ritát, hogy mit csinál szabadidejében, mert nem tanul és nem is dolgozik? Mivel nem kaptunk választ tőle, a nevelőszülőhöz fordultunk ezzel a kérdéssel, aki csak mosolygott, és nem igazán tudott mit mondani. Alapvetően egyetértettünk abban a gyakorlatvezetőmmel, hogy a nevelőszülő nem figyel megfelelően a gyermekekre, legalábbis azok alapján, amit a jegyzőkönyv felvételekor tapasztaltunk. Attól függően, hogy ez milyen mértékben, és mennyire gyakran van jelen a nevelő családban, beszélhetünk egyfajta érzelmi elhanyagolásról, mely akkor van jelen, ha a gyermek pszichológiai szükségletei tartósan nincsenek kielégítve. A gyermek személyiségfejlődése szempontjából nagy jelentőséggel bír a gondozóval való érzelmi kapcsolat, így az is elhanyagolásnak minősül, ha a gyermek tartósan nem kapja meg az egészséges fejlődéshez szükséges törődést, figyelmet, védelmet és érzelmi biztonságot. Azonban nagyon nehéz eldönteni, hogy hol húzódik a határ a még elfogadható szülői magatartás és az elhanyagolás között, így nem egyszerű megtalálni azt a pontot sem, ahol a gyermekvédelmi rendszernek be kell avatkoznia (*Babity*, 2005).

Összegzés

Az általam bemutatott eset egy olyan 17 éves lányról szól, aki bár szakellátásban nevelkedik nevelőszülőnél, a (nevelő)családi környezete, barátai nem mutatnak semmiféle jelet arra, hogy Rita nagy eséllyel bűnelkövető lesz. Gyakorlatom során sokszor találkoztam olyan pártfogoltakkal, akik előtt ott volt a bűnelkövetői példa, és egyfajta tanult viselkedésformaként követtek el valamilyen büntényt. Az esetek nagyrésztében sokkal több „igennel” találkozunk a környezettanulmányban, vagyis sokkal több problémát fedezünk fel például a családi kapcsolatok vagy a lakókörülmények tekintetében. A legtöbb pártfogolt szegregált, leszakadt településrészen él, Kecskemét egyik leghírhedtebb részén. Nagyon gyakori az is, hogy a pártfogolt családjában bűnelkövető múlttal rendelkeznek egyes családtagok. Gyakorlatom ideje alatt Rita volt az egyetlen olyan pártfogolt, aki szakellátásban él, és úgy kap pártfogó felügyeletet, így az ő esetét ilyen szempontból kivételnek tartom, valamint az is a választásom mellett szól, hogy részben kapcsolódik a gyermekvédelemhez is. Rita lehet a példája annak, hogy nem feltétlenül kell egy családban a szülőknek és/vagy a testvéreknek bűnelkövetőnek lennie ahhoz, hogy egy olyan helyzetbe kerüljünk, ahonnan már csak egy lépés a büntetésvégrehajtás. Láthatjuk, hogy Rita egy esemény áldozata lett, és valószínűleg hirtelen felindulásból követte el azt a cselekményt, ami miatt pártfogó

felügyeletet kapott. Ez bizonyíthatja azt, hogy egy pillanat alatt lehet az áldozatból „bűnös”, és ehhez csak egy rossz pillanat szükséges. Rita az elkövetkezendő két évben előreláthatólag havonta fog megjelenni az ügyfélfogadáson, ahol elmondja, hogy mi történt vele az előző találkozás óta.

Hosszú távon fontos lenne, hogy a nevelőszülői családban rendszeren odafigyeljenek rá, valamint az oktatásban vagy a munkaerőpiacon tartósan el tudjon helyezkedni, hiszen ezek nagyon fontos szocializációs színterek, amelyek segíthetnek csökkenteni a bűnisméltés kockázatát, ami egyébként sem magas Rita esetében. Ha megjelenne a bűnisméltés valószínűsége, hamarabb észre lehetne venni, hiszen szinte mindig lenne valaki a környezetében.

Ezen kívül érdemes lenne odafigyelni arra (nevelőszülőnek, gyermekvédelmi rendszerben dolgozóknak, pszichológusnak), hogy a nevelőszülőnél bekövetkezett parentifikáció mennyire van jelen továbbra is, hiszen szakirodalmak támasztják alá, hogy a gyermekkorban „elszervedett” parentifikációnak hatásai lehetnek az egyén egész életére nézve. *John Byng-Hall* (2008) angol származású pszichiáter szerint a parentifikált helyzet negatív következményei leginkább az érzelmi fejlődést érintik, a szociális izoláció és bizonyos képességek kialakulására hátrányosan hat. A parentifikált gyermekek nem tudják a szülői szerepeket teljesen betölteni, így gyakran bizonytalanokká válnak, és bűnösnek érzik magukat, emiatt alacsony az önértékelésük, még akkor is, ha külsőleg határozottnak tűnnek. Gyakori tünetként jelenhet meg a depresszió, megmagyarázhatatlan szorongás, pszichoszomatikus betegségek, és akár magatartászavar is.

Fontos lenne Rita életében rávilágítani, hogy miért olyan segítőkész szakmákat akar elvégezni, mint a szociális gondozó-ápoló, vagy az óvodai dajka. Ez azért lenne lényeges, mert a parentifikálódott gyermekek gyakran felnőttként is folytatják a gondoskodó magatartást, Rita olyan szakmát választ, amelyben gondoskodhat másokról. *Lackie* (1983; idézi *Babity*, 2013) 1577 szociális munkás élettörténetének vizsgálata után azt az eredményt kapta, hogy 2/3 részük parentifikált helyzetben volt gyermekként. Sokszor kockázatos lehet ez alapján pályát választani, hiszen a gyermekként parentifikálódott személyeknél sok esetben a segítség nem párosul érzékeny empátiával, csupán a gondoskodó (caretaker) szindróma miatt választják ezt a pályát. Ha rendelkezik az egyén megfelelő empátiával, nagyfokú érzékenységgel, és mások szükségletei felismerésének készségével, az növeli a kiegészítő kockázatát, ha nem társul hozzá a saját szükségletek felismerésének képessége, ami a parentifikált gyermekek jelentős részénél deficitet mutat felnőtt korban is (*Babity*, 2013). Előbbiek alapján szükségesnek tartanám, hogy a nevelőszülő, pszichológus, akár egy pályaválasztási tanácsadó beszélgesse Ritával, hogy kiderüljön, hogy a gyermekkori hatások miatt „szeretne” segítőkész szakmában dolgozni, vagy azért, mert ténylegesen ezt szeretné csinálni, hivatásként megélni. Ez nagymértékben szolgálná Rita érdekeit, hiszen olyan munkát végezhetne, amit igazán szeretne. Másrészt egy „megszokások” miatt segítőtővé vált személy úgy gondolom, hogy nem tudna hatékonyan segíteni másokon, talán csak nagyon rövid ideig, mert a kiegészítő veszélye fenyegetné.

Irodalom

- Babity Mária (2005): *Gyermekbántalmazás – felismerés, megelőzés, kezelés*. Oktatási segédanyag. http://kulvarosialdozatsegites.hu/files/docs/gyermekbantalmasas_megelozes_kezeles.pdf (2020. november 30.)
- Babity Mária (2013): *A gyermekbántalmazás rizikótényezőinek vizsgálata*. Doktori disszertáció, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15157/babity-maria-phd-2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (2020. december 2.)
- Byng-Hall, John (2008): The Significance of Children Fulfilling Parental Roles: Implications for Family Therapy. *Journal of Family Therapy*. 5. sz. <https://www.csaladterapia.hu/content/john-byng-hall-parentifik%C3%A1ci%C3%B3-jelent%C5%91s%C3%A9ge-%C3%A9s-hat%C3%A1sa-csal%C3%A1dter%C3%A1pi%C3%A1ra> (2020. december 2.)
- Kerezi Klára, Kovács Krisztina, Párkányi Eszter és Szabó Judit (2015): A pártfogó felügyelet szerepe a bűnmegelőzésben, különös tekintettel a jogintézmény tervezett változásaira. In: Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok*. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest. 148-191. http://www.okri.hu/images/stories/pdf_files/kt52_2015_sec.pdf (2020. november 30.)
- Molnár Fanni (2019): A pártfogói felügyelet végrehajtása és hatékonyságának kérdésköre a pártfogoltak oldaláról egy empirikus kutatás tükrében. *Különleges Bánásmód*, 5. 3. sz. 49-61. http://real.mtak.hu/104209/1/kb_2019_3_molnar.pdf (2020. november 30.)
- Takács Tímea (2019): Szocializációs zavarok. In: Dr. Homoki Andrea (szerk.): *Mentálhigiénés családkonzulens tankönyv*. Gál Ferenc Főiskola, Gyula. https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/13242/mentalhienes_csaladkonzulens_tankonyv_pdfa.pdf?sequence=1&isAllowed=y (2020. november 26.)